

Marcin Wojciech Solarz

NAZWY WSI ŹRÓDŁEM WIEDZY O PRZESZŁOŚCI NA PRZYKŁADZIE TOPONIMÓW Z DOLINY OLSZYNKI NA POGÓRZU CIĘŻKOWICKIM

Zarys treści

Dolina Olszynki położona jest w granicach Pogórza Ciężkowickiego na pograniczu województwa małopolskiego (powiat tarnowski) i podkarpackiego (powiat jasielski). We wczesnym średniowieczu obszar ten znajdował się na rubieżach państw polskiego i dopiero od połowy wieku XIV wraz z przyłączeniem do Królestwa Polskiego Rusi Czerwonej stał się miejscem intensywnej akcji osadniczej. W granicach doliny Olszynki (dopływ Ropy) znajduje się kilka wsi o nazwach wiele mówiących o przeszłości miejscowego środowiska przyrodniczego i społeczności lokalnych. Nazwy miejscowości w dolnym biegu rzeki związane są raczej z człowiekiem, z jego działalnością i kulturą (Siepietnica, Święcany), podczas gdy w średnim i górnym z reguły odwołują się do cech środowiska przyrodniczego istniejących w chwili lokacji osad (Szerzyny, Ołpiny, Olszyny, Żurowa, Czerмна). Sytuację tę można tłumaczyć chronologią procesów osadniczych. Szczególnie intrygujące na tym obszarze są m.in. takie toponimy, jak Siepietnica (nazwa pochodząca od zawodu wykonywanego przez miejscową ludność w czasach poprzedzających XIV-wieczną kolonizację), Ołpiny i Żurowa (wskazujące na określone cechy środowiska przyrodniczego w XIV wieku i jednocześnie na osadnictwo z udziałem ludności niemieckiej) oraz Czerмна (toponim wskazujący na motywację przyrodniczą nazwy i związki właścicieli wsi za Kazimierza Wielkiego z Rusią Czerwoną).

Słowa kluczowe Pogórze Ciężkowickie, dolina Olszynki, nazwy miejscowe.

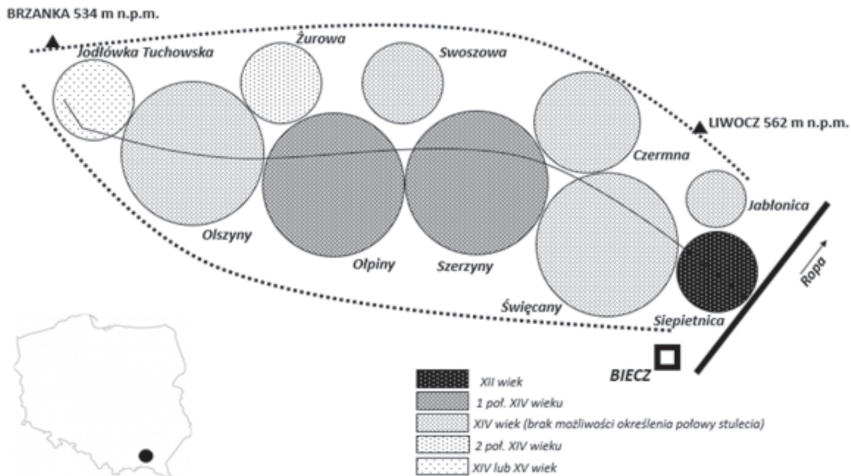
1. Wprowadzenie

Istotnym źródłem wiedzy na temat przeszłości lokalnych społeczności i środowiska przyrodniczego są nazwy miejscowe. Już w latach 20. ubiegłego wieku Stanisław Lencewicz wskazywał bardzo trafnie i obrazowo, że „nazwy geograficzne są zwłaszcza dla geografii historycznej i antropogeografii tem, czem skamieliny dla geologii” (Lencewicz 1922, s. 318).

Dolina Olszynki, będąca obiektem tego studium, położona jest na pograniczu województwa małopolskiego (południowo-wschodnia część powiatu tarnowskiego) i województwa podkarpackiego (północno-zachodni róg powiatu jasielskiego). Znajduje się ona w obrębie Pogórza Ciężkowickiego. Olszynka stanowi dopływ Ropy, uchodzącej do Wisłoki, będącej dopływem Wisły. W przeszłości nazewnictwo miejscowe w dolinie Olszynki było już przedmiotem analiz i opracowań naukowych (Lubaś 1963, 1964a, 1964b; Rymut 1975, 2003), ale wypracowany stan wiedzy jest niezadawalający. Wymaga korekt, a także uzupełnień. Rzetelne wyjaśnienie lokalnych toponimów jest zadaniem interdyscyplinarnym, łączącym w sobie badania prowadzone przez językoznawców, historyków i *last but not least* geografów.

Dolina Olszynki była penetrowana przez ludzi przypuszczalnie nawet już około 4,9–6,5 tys. lat temu (Gancarski 2009, s. 13). Później, w epoce brązu, zaledwie około 9 km na wschód od ujścia Olszynki do Ropy, na skraju doliny tej ostatniej, we wsi Trzcinica, funkcjonowała osada ludności grupy pleszowskiej, a następnie ludności kultury Otomani-Füzesabony, tzw. Karpackiej Troi (do około 1350 roku p.n.Ch.), zasiedlona ponownie we wczesnym średniowieczu w okresie VIII–XI wieku przez Słowian (Gancarski 2009, s. 7–8, 36, 309). Także Biecz, położony w odległości około 4 km od doliny Olszynki, już w pierwszej połowie XIII wieku był znaczącym ośrodkiem miejskim i polityczno-administracyjnym (Ślowski 2002, s. 18–19). W świetle badań osadniczych Marii Dobrowolskiej przed akcją kolonizacyjną Kazimierza Wielkiego osadnictwo rozwijało się jedynie wzdłuż sąsiednich wobec Olszynki dolin wielkich rzek – Wisłoki, Ropy i Białej Dunajcowej, rzadko wdzierając się w głąb pogórza, obejmując jedynie ujściowy odcinek analizowanej rzeki (Krocak 2010, s. 28). Od momentu powstania państwa polskiego dzieje osadnictwa w tej części Pogórza Ciężkowickiego niewątpliwie determinował fakt, iż obszar ten znajdował się na pograniczu polsko-węgierskim oraz do połowy wieku XIV także na pograniczu polsko-ruskim. Dopiero przesunięcie granicy Królestwa Polskiego na wschód przez Kazimierza Wielkiego w latach 40. XIV wieku, wobec dość przyjaznej granicy z Węgrami, otworzyło okres intensywnej kolonizacji pogórza w obrębie doliny Olszynki (Dobrowolska 1985; Czajkowski 1995; Solarz 1998; Krasnowolski 2010; Krocak 2010; Ćmiech, Franczyk-Cegła 2013).

Od ujścia do źródeł Olszynki, w dolinie głównej, mamy w kolejności połączenia sześć wsi: Siepietnicę, Święcany, Szerzyny, Ołpiny, Olszyny i Jodłówkę Tuchowską, a w dolinach bocznych m.in. Jabłonicę, Czermną, Swoszową i Żurową (niewielkie fragmenty doliny zajmują też części innych wsi, tu pominiętych w analizie). Z wyjątkiem posiadającej wcześniejszą metrykę Siepietnicy (Rymut 2003, s. 209–213), pozostałe osady lokowano zapewne dopiero w wieku XIV i XV: Święcany (przed 1369 r.), Szerzyny (1348), Ołpiny (1349), Olszyny (przed 1386), Jodłówka Tuchowska (przed 1424), Czerмна [przed 1353 r. na prawie polskim lub pierwszy raz na niemieckim; w 1360 r. pierwszy raz lub ponownie na prawie niemieckim], Swoszowa (przed 1369), Żurowa (1368), Jabłonica (nie później niż 1380) (rys. 1) (Rymut 1975, s. 14, 21, 23, 48; Ślowski 1995, s. 18–19; Solarz 1998, s. 44). Wybrane do analizy miejscowości zajmują większość powierzchni doliny Olszynki i w większości budują zrąb jej sieci osadniczej.

Rys. 1. Wsie w dolinie Olszynki ze względu na datę lokacji

Źródło: opracowanie własne

2. Siepietnica

W gmachu wiedzy o procesach osadniczych w dolinie Olszynki szczególną rolę odgrywa znajomość etymologii toponimu Siepietnica, określającego prawdopodobnie najstarszą osadę w tej dolinie, zamykającą jej ujście do doliny Ropy (wieś ta częściowo położona jest także w granicach tej ostatniej doliny). Siepietnica wydaje się zarazem najstarszym toponimem na tym obszarze [najstarsze zapisy w formie *Zuepethnici uilla* i *Suepetnici villa* pochodzą z dwóch wersji dokumentu z 1275 roku, transumującego dokument prawdopodobnie z roku 1123–1125

(Rymut 1975, s. 45; Rymut 2003, s. 209)]. Toponim ten został wnikliwie przeanalizowany i wyjaśniony przez Kazimierza Rymuta w 1982 roku (Rymut 2003, s. 209–213).

Konstrukcja językowa przytoczonych wyżej dwóch najstarszych zapisów sugeruje, że toponim *Zuepethnici uilla/Suepetnici villa*, czyli Miejscowość/Wieś Świepietników, był nazwą pochodzącą od zawodu wykonywanego przez mieszkańców osady. Świepietnicy byli bartnikami zajmującymi się tylko pszczołami leśnymi, tj. dziko żyjącymi w dziuplach naturalnych. Wybierali miód z naturalnych barci (świepiotów), względnie także je dozorowali (Rymut 1975, s. 45; Rymut 2003, s. 209–213). W XII–XIII wieku nazwa osady przypuszczalnie brzmiała właśnie *Zuepethnici uilla/Suepetnici villa*, czyli Miejscowość/Wieś Świepietników. Najpóźniej na początku XIV wieku uległa ona uproszczeniu i singularyzacji do formy Świepietnica. Z kolei forma ta uległa dalszej symplifikacji do formy Siepietnica w wieku XVI (Rymut 1975, s. 45; Rymut 2003, s. 210).

Można postawić hipotezę, że *Zuepethnici uilla/Suepetnici villa* była osadą służebną związaną z wczesnośredniowieczną organizacją gospodarczą, budowaną w Polsce od X wieku. Być może w miejscu posadowienia obecnej wsi Siepietnicy u ujścia Olszynki do Ropy, wówczas na skraju puszczy karpackiej i obszaru osadniczego, w XII–XIII wieku, może i wcześniej, znajdowała się osada służebna świepietników. Niemniej, gdy nazwa grupy ludzi przekształcała się w nazwę osady i stawała się nazwą własną, zmieniała się jej forma z osobowej na rzeczową i w rozpatrywanym przypadku powinien powstać toponim raczej w formie Świepietnice (Siepietnice) lub Świepietniki (Siepietniki) (Malec 2003, s. 18; Rymut 2003, s. 209), o której źródła milczą, a nie Świepietnica (Siepietnica). Forma Świepietnica (Siepietnica), potwierdzona jako nazwa miejscowa w 1319 roku (*hereditatibus... Swepetnicza*) i 1320 roku (*hereditates... Svepetnica*) [w obu wypadkach wydaje się, że łacińskie określenie Świepietnicy niekoniecznie musi oznaczać majątność ograniczoną do jednej wsi (KDKT 1875, s. 79, 81)], a w źródłach z połowy XIV wieku jako hydronim (KDKK 1874, s. 240; Kuraś 1962, poz. 53), skłania do postawienia hipotezy, że być może rozpatrywana nazwa osobowa nie stała się od razu nazwą osady, ale zanim to nastąpiło najpierw przekształciła się w nazwę wodną określającą rzekę lub ewentualnie też toponim nazywający całą dolinę, wzdłuż której w puszczy karpackiej, być może samotnie, gospodarowali świepietnicy, będąc najczęściej spotykanymi tam ludźmi. To wyjaśniałoby liczbę pojedynczą i rodzaj żeński analizowanego toponimu, zachowanego w używanej do dziś nazwie wsi. W końcu skoro osada świepietników to najpewniej w tym wypadku Świepietnice, to zapewne rzeka/dolina świepietników powinna była przyjąć nazwę Świepietnica. Można rozważać hipotezę, czy procesy osadnicze w połowie wieku XIV związane z akcją kolonizacyjną na prawie niemieckim nie redukowały zakresu przestrzennego toponimu Świepietnica, czyniąc z niego ostatecznie relikw przeszłości sprzed panowania Kazimierza Wielkiego, zachowany tylko na ograniczonym obszarze w nazwie jednej wsi.

Singularyzacja nazwy na przełomie XIII i XIV wieku może jednak świadczyć też, że rzeczownik „świętietnicy” był już wtedy mało przejrzysty (Rymut 2003, s. 210), co może być świadectwem zmierzchu tej formy gospodarowania w dolinie Olszyny jeszcze w 2. połowie XIII wieku [jest to prawdopodobne ze względu na intensywną akcję osadniczą w Ziemi Krakowskiej za czasów Bolesława Wstydlwego i związaną z nią lokację pobliskiego Biecza, mającą miejsce około 1257 roku, ośrodka kasztelańskiego nie później niż w 1243 roku (Ślawnski 2002, s. 17, 19)]. Z drugiej strony należy jednak pamiętać, że był to obszar niespokojnego pogranicza i jego pełna stabilizacja, połączona z szeroko zakrojoną akcją kolonizacyjną, stała się możliwa dopiero w połowie XIV wieku z chwilą przyłączenia do Polski Rusi Czerwonej, co poświadczają choćby daty lokacji Ołpin i Sierzyn. A zatem świętietnicy mogli być do czasów Kazimierza Wielkiego jedynym racjonalnym pomysłem na wykorzystanie gospodarcze pogranicznych lasów.

3. Święcany

Od zachodu z Siepietnicą graniczy wieś Święcany. Nazwa Święcany wyjaśniana jest w ten sposób, iż wskazuje się, że została urobiona od określenia ludzi pochodzących z miejscowości Święte lub Święcice (Rymut 1975, s. 49).

Inny trop pozwalający na objaśnienie nazwy wsi wydaje się jednak o wiele bardziej prawdopodobny. Akt lokacyjny wsi nie zachował się, ale wiemy, iż Święcany zostały lokowane przed rokiem 1369, być może między 1328 a 1348 rokiem. Pierwsza ogólna wzmianka o kościele parafialnym pochodzi wprawdzie dopiero z lat 60. XV wieku, ale z pewnością nie później niż w 1602 roku nosił on już wezwanie Świętej Anny (Ślawnski 1995, s. 18–19, 252–253, 255). Sama nazwa wsi Święcany bezpośrednio kojarzy się więc z patronką tamtejszego kościoła parafialnego – świętą Anną, i w kontekście tego wezwania pierwotną nazwę Święcan można kojarzyć z określeniem „wieś Świętej Anny” (które jednak nie znajduje potwierdzenia w źródłach), co mogło uprościć się w wymowie codziennej do Święcan. Źródła przeważnie podają nazwę wsi w liczbie mnogiej, ale też notują formę Święcana [(de) *Szyaczana* w roku 1479 (Rymut 1975, s. 49)], czyli w liczbie pojedynczej, co także można uznać za uwiarygodnienie powyższej hipotezy [trzy najstarsze poświadczenia nazwy wsi, pochodzące z wieku XV, dwa razy są w liczbie mnogiej (*Szyaczany*, *Swyaczany*) a raz we wskazanej pojedynczej (Rymut 1975, s. 49)]. Można przywołać też ślad tradycji ludowej, błędny co do faktów [m.in. wspomniane niżej bractwo zostało założone dopiero w 1616 roku (Ślawnski 1995, s. 239)], ale wspierający przedstawioną tu hipotezę. W 1908 roku regionalista ksiądz Władysław Sarna zanotował, że „Śwęcany, w XV. i XVI. wieku, składały się (...) z licznych osad. Kiedy z końcem XVI. wieku zaprowadzono bractwo Św. Anny i inkorporowano je do arcybractwa w Warszawie, połączono pojedyncze osady pod ogólnym mianem osady Św. Anny, z czego powoli powstała nazwa Święcany” [Sarna 1995 (1908), s. 172].

4. Szerzyny

Od zachodu Świącany graniczą z Szerzynami. Nazwa wsi jest jasna, gdyż, jak notuje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich”, zajmują one „dosyć obszerną dolinę” (SGKP XI, s. 907). Nazwa wsi występuje w źródłach przeważnie z przyrostkami -ini, -iny lub -yny, ale w 1421 roku została też zanotowana jako Szerzyna [(de) *Szyrzina*; być może też w 1411 roku występuje w liczbie pojedynczej – (de) *Sirzyne*), a szerzyna to rozległa równina (Rymut 1975, s. 48)]. Nazwa wydaje się odpowiadać warunkom geograficznym lokalizacji centrum wsi, gdyż faktycznie położone jest ono w rozszerzeniu doliny, które chyba widać szczególnie wyraźnie właśnie od strony Świącan, czyli od strony dolnej części doliny. Taką nazwę wsi nadali też zapewne osadnicy podążający w górę Olszynki [na taki kierunek akcji kolonizacyjnej pośrednio może wskazywać także późniejszy o rok akt lokacji Ołpin (1349), sąsiedniej wsi położonej dalej na zachód, w górę rzeki, niż Szerzyn (1348)].

Zastanawia brak nazwy wsi w dokumencie lokacyjnym Szerzyn w świetle tego, że w analogicznym akcie dla Ołpin ich nazwa (pozornie) przytoczona jest aż dwukrotnie [nazwa Szerzyny pojawia się dopiero w dokumencie z 1386 roku (Kuraś 1962, poz. 1512; Rymut 1975, s. 48)]. Na tej podstawie można postawić hipotezę, że w chwili uzyskania dokumentu królewskiego zasadzca nowej wsi o imieniu Jan (*Iohanni*) nie znał jeszcze powierzonej mu okolicy i nazwa ta powstała dopiero w chwili, gdy znalazł się na miejscu, być może już w 1348 roku. Co ciekawe, zasadzcami sąsiednich Ołpin, położonych jeszcze bardziej w górę rzeki, było dwóch Janów (*Iohanni et alteri Iohanni*), z których jeden zapewne jest tożsamy z Janem z Szerzyn. W wypadku Ołpin w akcie lokacyjnym pojawia się już określenie wsi lub, co bardziej prawdopodobne, warunków środowiska przyrodniczego w miejscu jej lokowania, a zatem można przypuszczać, że zasadzca Jan, zapewne ze współnikiem, intensywnie penetrował dolinę Olszynki między czerwcem 1348 roku a sierpniem 1349 roku (daty miesięczne wystawienia dokumentów lokacyjnych) i najpóźniej w roku 1349 potrafił już wskazać cechy charakterystyczne środowiska przyrodniczego odnoszące się tak do Ołpin, jak i Szerzyn (KDKK 1874, s. 240–241; Kuraś 1962, poz. 53). Jeśli hipoteza ta jest prawdziwa, to nazwa Szerzyn zrodziłaby się także we wskazanym wyżej okresie.

5. Ołpiny

Jak można zatem przypuszczać, w chwili wydania aktu lokacyjnego Ołpin (7 sierpnia 1349 roku) miejsce lokacji nowej wsi było już znane jej zasadzcom. Nazwę Ołpiny tłumaczy się jednak nie w odwołaniu do środowiska przyrodniczego, ale iż jest to nazwa dzierżawcza od nazwy osobowej Ołpa, będącej imieniem pierwszego osadnika [Rymut 1975, s. 37; Solarz 1996 (1970), s. 36–40]. Wydaje się jednak, że i w tym względzie językoznawcy i regionaliści mylą się.

Poszukując wyjaśnienia analizowanej nazwy miejscowej warto najpierw zwrócić uwagę, że aż do lat 60. XV wieku nazwa Ołpiny występuje w źródłach praktycznie tylko w liczbie pojedynczej: *Olpino* [(1288 rok) *de facto* falsyfikat z XV wieku], (in) *Olpina* [rok (1349) 1445], (in) *Olpin* (1384), *Olpyn* (1386), (de) *Olpina* (1389), *Holpin* (1465), z wyjątkiem aktu lokacyjnego, gdzie obok nazwy w liczbie pojedynczej pojawia się też toponim w liczbie mnogiej: Ołpiny [(1349) 1445] (Kuraś 1962, poz. 1512; Rymut 1975, s. 37). Wyrażna zmiana w zwyczaju odnośnie do formy nazwy wsi następuje w 2 połowie wieku XV i odtąd wieś Ołpiny zapisywana jest już tylko w liczbie mnogiej (pierwszy zapis to *Olpyny* z lat 1470–1480) (Rymut 1975, s. 37). Od początku wieku XVI Ołpiny pojawiają się w źródłach w podziale na Ołpiny *Inferiori*, *Niższe*, *Niz(ż)ne* (zanotowane odpowiednio w 1507, 1581 i 1629 roku), *Dolne* (rok 1855) i Ołpiny *Wyższe*, *Wyż(ż)sze* (1581 i 1629 rok), *Górne* (1855) (Rymut 1975, s. 37). Wydaje się zatem, że rozwój przestrzenny i demograficzny wsi w ciągu pierwszych 100–150 lat istnienia osady był na tyle znaczący, że w tym czasie w jej granicach wytworzyły się *de facto* dwa organizmy osadnicze – jeden w dole, drugi w górze rzeki (pozostałością tego zdarzenia jest podział dolinnej części współczesnych Ołpin na Nagórze i Nadole, współcześnie dodatkowo w podziale na części północne i południowe). Ten fakt osadniczy w pełni wyjaśnia pluralizację nazwy miejscowej, zacierającą pierwotny kształt toponimu.

Dodatkowym czynnikiem sprzyjającym tej zmianie był być może fakt, że nazwy sąsiednich dużych wsi graniczących z Ołpinami od wschodu i zachodu – Olszyn i Szerzyn – także występują w liczbie mnogiej. O ile jednak Olszyny nie zostały zanotowane w znanych źródłach w liczbie pojedynczej (pierwszy zapis i od razu w liczbie mnogiej odnosi się do roku 1386; może być to skutkiem pochodzenia nazwy wsi od zbiorowiska roślinnego w dolinie rzeki, traktowanego jak zespół zbiorowisk, co być może odpowiadało stanowi faktycznemu obserwowanemu na obszarze przyszłej wsi w średniowieczu, gdzie w dolinie nie było jednego lasu olszynowego, a wiele jego płątów) (Kuraś 1962, poz. 1512; Rymut 1975, s. 37), to Szerzyny jeszcze na samym początku XV wieku wydają się funkcjonować także w liczbie pojedynczej [(de) *Sirzyne* 1411 rok; (de) *Szyrzina* 1421 rok], a dopiero od roku 1436 wyłącznie w liczbie mnogiej (*Szeszini*; niemniej pierwszy znany zapis nazwy Szerzyn – *Schyrziny* – odnosi się do roku 1386 i jest w liczbie mnogiej) (Kuraś 1962, poz. 1512; Rymut 1975, s. 48). Przypuszczalnie więc mieliśmy do czynienia z intensywnym rozwojem przestrzennym i demograficznym także tej osady. A zatem niewykluczona wcześniejsza pluralizacja toponimu określającego Szerzyny także mogła oddziaływać na ewolucję nazwy własnej Ołpin. Z drugiej strony jednak wprawdzie Szerzyny na dnie doliny Olszynki, podobnie jak Ołpiny, dzielą się na Nadole i Nagórze (także w podziale na północne i południowe), to w znanych źródłach nie ma zanotowanej podwójnej formy Szerzyn (tj. na przykład Niższe, Niżne, Dolne vs. Wyższe, Górne) (Rymut 1975, s. 37, 48).

Summa summarum pierwotnie nazwa Ołpin miała zapewne formę pojedynczą. Wydaje się, że poszukując pierwotnego znaczenia nazwy tej wsi warto szczególną uwagę zwrócić na jej dokument lokacyjny. Nazwa wsi zapisana jest tam w dwóch miejscach. W dalszej części dokumentu pojawia się we fragmencie mówiącym ile łanów dla kościoła parafialnego mają we wsi odmierzyć sołtysi: *pro ecclesia ibidem in Olpiny* („dla kościoła tamże w Ołpinach”) [KDKK 1874, s. 240–241; Solarz 1996 (1970), s. 348]. Ta wzmianka nie jest szczególnie ciekawa z wyjątkiem faktu, że mamy tu nazwę wsi w liczbie mnogiej, co do 2. połowy XV wieku jest ewenementem. Być może jednak przybrała ona tę postać w cytowanym zapisie, bo wprawdzie dokument odnosi się do XIV wieku, ale zapis jego pochodzi z kopii z 1445 roku. Wtedy wieś mogła się już dzielić na część górną i dolną, co mogło bezwiednie znaleźć odzwierciedlenie w kopii dokumentu lokacyjnego w postaci pluralizacji nazwy (dokument więc odzwierciedlałby stosunki XV-wieczne; oznaczałoby to także, że ostateczna pluralizacja nazwy Szerzyn nastąpiła zasadniczo w tym samym czasie co początkowa Ołpin).

O wiele bardziej intrygująca jest pierwsza wzmianka w dokumencie lokacyjnym, w której rzekomo pojawia się nazwa wsi. Otóż król powierza założenie *vil-lam in Olpina in fluuio dicto Swepietnica*, tj. „wsi w Ołpinie na rzece zwanej Świepietnicą” [KDKK 1874, s. 240–241; Solarz 1996 (1970), s. 348]. W dokumencie Olpina zapisana jest wprawdzie dużą literą, co sugeruje nazwę własną, ale forma zdania podpowiada równie dobrze, że „ołpina” była określeniem jakiegoś miejsca w dolinie Świepietnicy o określonych cechach, niekoniecznie zaś dawną wsią o nazwie Ołpina (lub jakimś innym miejscem o takiej nazwie własnej), na miejscu której założono nową wieś w 1349 roku. Jako wyraz niełaciński, a przez to być może niezrozumiały dla twórcy lub kopisty dokumentu, rzeczownik popularny mógł zostać potraktowany przez niego jak nazwa własna, otrzymując dużą literę na początku.

Stanisław Rospond wyjaśniając nazwę wrocławskiej dzielnicy Olbino (Ołbin) (*notabene* zapisywanej w przeszłości też jako *Olpinov*), zwrócił uwagę na zachodzące w średniowieczu na zachodniosłowiańsko-niemieckim pograniczu językowym metatezy $ol \leftrightarrow lo$ i $b \leftrightarrow p$, i zrekonstruował ją jako Łobino. Wskazał, że rdzeń *lob-* znany jest wszystkim językom słowiańskim na określenie roślin, zielsk, sitowia i chwastów rosnących na podmokłym gruncie i był on bardzo odpowiedni i produktywny na Słowiańszczyźnie dla nazw topograficznych, zwłaszcza terenów podmokłych, rzek, stawów. Wreszcie zauważył, że określenie Łobin(o) było nazwą topograficzną tego typu co Brzezina(o), Wierzbina(o) i Lipina(o), a zatem zrodzoną w relacji do cech charakterystycznych środowiska przyrodniczego określanego przez siebie miejsca, doskonale opisującą nadodrzańską łąkę nizinną, podmokłą, zarosłą zielskiem i chwastami (Rospond 1956, s. 171–179). W wypadku Ołpin, czyli w wieku XIV Olpina, mamy zapewne do czynienia z sytuacją analogiczną i pierwotne miejsce lokacji wsi mogło być określane mianem ‘łobi-

na' jako miejsce podmokłe, położone w dolinie rzeki, pokryte roślinnością charakterystyczną dla terenów wilgotnych. W tym świetle dokument lokacyjny wsi mówiłby wprost o założeniu jej w miejscu podmokłym w dolinie rzeki Świepietnicy. Stanowiąca kręgosłup Ołpin podmokła, okresowo zalewana dolina Olszynki, przyjmującej liczne dopływy, w średniowieczu zapewne była jeszcze bardziej podmokła niż dziś po regulacji rzeki. Co ważne, zniekształcenie nazwy 'łobino' w 'ołpino' i utrwalenie się tej formy było możliwe ze względu na następujące w związku z językiem niemieckim metatezy (Rospond 1956, s. 171–179), a więc na tym obszarze, w tym w tej wsi, język ten niewątpliwie towarzyszył kolonizacji w wiekach średnich (udział elementu etnicznie niemieckiego w kolonizacji tej części pogórza wymaga dokładniejszego opracowania i jest przedmiotem badań autora). A zatem dokument lokacyjny mówiłby o założeniu wsi „w miejscu podmokłym w dolinie rzeki o nazwie Świepietnica” (co zapewne trafnie oddawało obraz doliny Olszynki w połowie XIV wieku) i jej nazwa byłaby pochodną cechy charakterystycznej środowiska przyrodniczego w miejscu lokacji (być może w odwołaniu do ustalonego pierwotnego sensu toponimu należy też odczytywać fragment dokumentu lokacyjnego z drugim przywołaniem nazwy wsi; być może również w dokumencie lokacyjnym mamy do czynienia jednak z nazwą miejscową, ale zniekształconą – Łobina, Łobiny).

6. Olszyny

Także określenie kolejnej wsi położonej w górę rzeki od Ołpin – Olszyn, zanotowanej po raz pierwszy w źródłach pod tą nazwą w roku 1386 (*Olschiny*) (Kuraś 1962, poz. 1512; Rymut 1975, s. 37), pochodzi od cechy charakterystycznej środowiska przyrodniczego śródgórskiej doliny rzecznej. Na tym obszarze pogórza zespołem charakterystycznym dla aluwii rzek i większych potoków w niższych położeniach górskich, na tarasach zalewowych, jest nadrzeczna olszyna górska (*Alnetum incanae*), w której dominuje pośród drzew olsza szara (*Alnus incana*) z domieszką m.in. olszy czarnej (*Alnus glutinosa*) (DUPKPB 1994, s. 33).

7. Jodłówka Tuchowska

Dolinę Olszynki zamyka Jodłówka Tuchowska, w zasadniczej swojej części położona jednak już poza jej granicami, w następnej ku zachodowi dolinie odwadnianej przez Rostówkę, zanotowana w źródłach po raz pierwszy jako *Jodlowka* w 1424 roku (Rymut 1975, s. 23). Również i ta nazwa uwarunkowana jest warunkami środowiskowymi, gdyż w zachodniej i środkowej części Pasma Liwocza i Brzanki, a zatem także na obszarze Jodłówki Tuchowskiej, w tym w dolinie Rostówki, dość często spotyka się żyzną jedlinę (*Galio-Abietetum*). Na tym obszarze lasy jodłowe generalnie porastają niższe położenia na zboczach oraz podnóża

wzgórz, niekiedy schodząc wzdłuż jarów wypełnionych przez potoki aż do pól uprawnych (DUPKPB 1994, s. 38).

Już w wieku XV istniała potrzeba odróżnienia Jodłówki zapewne od pobliskiej Jodłowej, o wiele większej wsi położonej na wschód od Ryglic, z drugiej strony Pasma Liwocza i Brzanki, stanowiącego północną granicę doliny Olszynki. W 1466 roku pojawiło się w źródłach określenie *Parva Jodlowca*, czyli Mała Jodłówka, zaś najpóźniej w XIX wieku został dodany do pierwszego członu nazwy przymiotnik „Tuchowska”, wskazujący na jej położenie w pobliżu Tuchowa (Rymut 1975, s. 23). Wprowadzenie członu odróżniającego może być o tyle zaskakujące, że dla użytkownika języka polskiego Jodłowa i Jodłówka (czyli mała Jodłowa) jako nazwy różnią się od siebie wyraźnie. Niemniej warto zauważyć, że w oczach cudzoziemców (w latach 1772–1918 obszar ten znajdował się we władaniu Austrii) obie nazwy zapewne zlewały się i być może właśnie z tego powodu na tzw. mapie Miega z XVIII wieku Jodłowa opisana jest jako Jodłówka i *vice versa*.

8. Swoszowa i Jabłonica

Wyżej omówione wsie – Świącany, Szerzyny, Ołpiny, Olszyny i Jodłówka Tuchowska – dochodzą na południu do działu wodnego, oddzielającego Olszynkę od dolin Sitniczanki (dopływ Ropy) i Rzepianki (dopływ Białej Dunajcowej) lub w jego bezpośrednie pobliże (Ołpiny i Szerzyny nawet go przekraczają). Po ich północnej stronie sytuacja wygląda odmiennie, gdyż o ile Jodłówka Tuchowska w całości sięga aż do działu wodnego między Olszynką a Szwedką, o tyle między północnymi granicami Olszyn, Ołpin, Szerzyn i Świącan a działem wodnym między Olszynką a Szwedką, Jodłówką i Wisłoką było jeszcze dość miejsca by lokować kolejne wsie – Żurową, Swoszową, Czermną i Jabłonicę. Spośród nazw czterech wymienionych osad toponimy Żurowa, Czermna i Jabłonica pochodzą od cech lokalnego środowiska przyrodniczego, precyzyjnie zaś pierwsze od właściwości wody w potokach przepływających przez te miejscowości, a ostatni od jabłoni (Rymut 1975, s. 21), co otwiera drogę do różnych hipotez tłumaczących powiązanie nazwy wsi z wymienionym drzewem owocowym. Na początku XX wieku regionalista ksiądz Władysław Sarna wskazywał dwie możliwe genezy nazwy tej wsi. Odrzucając jako nieprawdopodobny jego wywód o pochodzeniu tego toponimu od nazwy osobowej określającej założyciela wsi (Jabłonica, syna Jabłoni), bardziej prawdopodobna wydaje się jego sugestia, iż toponim ten pochodzi od drzew jabłoni znalezionych w miejscu lokacji wsi przez pierwszych osadników [Sarna 1995 (1908), s. 165]. Jak było naprawdę, nie wiemy, ale nie jest wykluczone, że jabłonie stanowiły rzucający się w oczy składnik środowiska przyrodniczego w miejscu posadowienia przyszłej wsi Jabłonica.

W przeciwieństwie do większości wymienionych w tej sekcji nazw wsi, Swoszowa wydaje się być nazwą pochodzenia nieprzyrodniczego i najpewniej stanowi nazwę dzierżawczą od nazwy osobowej Swosz (Rymut 1975, s. 48). W „Słowniku staropolskich nazw osobowych” pod red. Witolda Taszyckiego wymieniony jest w odniesieniu do roku 1485 *Stanislaum Swoss de Lupcza ... rothmagistr(um)* (rotmistrz) (Taszycki 1977–1980, s. 263) i wymienioną tam miejscowość – Lupczę – niewykluczone, że można utożsamić z położoną na północ od Swoszowej, w odległości około 8 km, wsią Lubcza. Wiązanie nazwy wsi z nazwiskiem Swosz, należącym do właściciela, dzierżawcy bądź osadnika, wydaje się uprawnione.

9. Żurowa

Bardzo ciekawą nazwą miejscową, dotąd prawidłowo nierozwiązaną w literaturze, stanowi kolejny toponim – Żurowa. Nazwa tej wsi ciekawa jest nie tylko ze względu na swoją genezę i znaczenie, ale także ze względu na informacje zapisane w niej odnośnie do procesów osadniczych w tej części pogórza w okresie średniowiecza. W świetle źródeł historycznych na przełomie XIV i XV wieku wieś Żurowa na pozór miała dwie rozłączne nazwy – Żurowa i Kwaśna Woda [*Bartholomaei de Zurow alias Quasna Woda (Quasnawoda)*] (Kuraś 1962, poz. 996; Rymut 1975, s. 27, 59; Leosz 2003, s. 193). Iluzja podwójnej nazwy jest tym mocniejsza, iż refleksja nad toponimem Kwaśna Woda prowadzi wprost do równego mu hydronimu i prób wyjaśniania go w odwołaniu do właściwości lokalnego środowiska przyrodniczego, precyzyjniej do właściwości wody w potoku, podczas gdy etymologia toponimu Żurowa objaśniana jest przez wskazanie na nazwę dzierżawczą od nazwy osobowej Żur [Rymut 1975, s. 59; Sarna 1995 (1908), s. 258; Leosz 2003, s. 9–10]. Wprawdzie w znanych źródłach hydronim Kwaśna Woda, jak się wydaje (Kuraś 1962, poz. 996), nie pojawia się wprost, ale można raczej być pewnym, że na przełomie XIV i XV wieku nazwa ta faktycznie odnosiła się nie tylko do wsi, jak to wynika bezpośrednio z zachowanych źródeł (Kuraś 1962, poz. 996; Rymut 1975, s. 27, 59; Leosz 2003, s. 193), ale i do potoku.

Obie nazwy zatem – Żurowa i Kwaśna Woda – wydają się więc całkowicie różne i na pierwszy rzut oka nie widać żadnego związku między nimi. Z jednej strony taka pobieżna obserwacja prowadzi do powszechnego przyjęcia błędnej etymologii nazwy miejscowej Żurowa, z drugiej zaś każe widzieć w toponimie Kwaśna Woda nazwę historyczną, która została wyparta przez alternatywną, popularniejszą z jakichś względów nazwę miejscową Żurowa. Niemniej warto zwrócić uwagę, że na przełomie wieku XIV i XV zapis nazwy wsi Żurowa pojawił się w formie (de) *Szurowa* (1397 rok) i (de) *Schurow* (1427 rok) i *de facto* ta pierwsza to zarazem najstarszy zapis nazwy wsi potwierdzony w oryginalnym dokumencie. W późniejszych stuleciach taki zapis nazwy wsi już się nie pojawia (Rymut

1975, s. 59). Na przełomie XIV i XV wieku nazwa wsi pojawia się też w zapisie Zurowa – w roku 1421, ale w odniesieniu do roku 1368, i w roku 1449 (Kuraś 1962, poz. 996; Rymut 1975, s. 59). Tymczasem, co ważne, w średnio-wysoko-niemieckim, historycznej formie języka niemieckiego używanej w latach 1050–1500 (Mańczak 1999), funkcjonowało słowo *sūr* (możliwa wymowa *zur*) oznaczające „kwaśny, cierpki, ostry, okrutny”, podczas gdy wodę określał rzeczownik *wazzer* (Klimek 1997, s. 218, 261, 282). A zatem Kwaśna Woda w języku średnio-wysoko-niemieckim mogła brzmieć *Sūr wazzer*¹. Można więc postawić mocną hipotezę, że z nazwy niemieckiej (lub jej części) wykształciła się nazwa (Szurowa, Zurowa, Żurowa) będąca zniekształconą, spolszczoną wersją pierwotnego określenia w języku niemieckim. Oznaczałoby to, że toponim Żurowa i Kwaśna Woda są zapewne nazwami równymi sobie. Być może autorem lub współautorem tej nazwy jest któraś z trzech osób związanych z założeniem Żurowej (lub nawet cała trójka), wymieniona w dokumencie z 1421 roku (odnoszącym się do roku 1368) – Stanisław podrzędczy (*viceprocuratoris*) biecki (sieciechowski?), Mikołaj lub Niklon (Nikel/Nikiel?) Meisner (*Nicolao et Nicloni dicto Maisnar*). Co ciekawe, ze względu na równoległą polską i niemiecką nazwę wsi, są one tak polskiego, jak i niemieckiego pochodzenia (Kuraś 1962, poz. 996; Leosz 2003, s. 193). Kształt językowy analizowanego toponimu jest kolejną poszlaką (zob. Ołpiny), że w XIV wieku w dolinie Olszynki akcja osadnicza była prowadzona przez zasadźców pochodzenia niemieckiego, z przypuszczalnym udziałem niemieckich osadników. Zagadnienie to wymaga jednak dalszych, pogłębionych badań, także na podstawie innych źródeł niż nazwy miejscowe.

Osobnym problemem jest geneza analizowanej nazwy. Określenie Kwaśna Woda w sposób oczywisty wskazuje na środowiskową motywację i hydronimu, i pochodzącej od niego nazwy wsi. W XIV wieku musiał zatem zostać ujawniony istotny czynnik wyraźnie zakwaszający wodę w potoku, nad brzegami którego została założona Żurowa. Wydaje się, że jego funkcję spełniało rozległe zabagnienie (podmoklisko) znajdujące się w źródłisku potoku, zachowane do dziś w formie reliktywnej (na ten temat szerzej w Solarz, Krocak 2016).

10. Czerмна

W wypadku Czermej pierwsze zapisy nazwy pochodzą z XIV wieku, w tym dwa *de facto* objaśniają analizowany toponim przekładając go na język łaciński. W 1383 roku nazwa Czerмна zostaje zapisana jako *Rufa Aqua*, a w 1398 roku jako *Czirmna alias Ruffa Aqua* (Rymut 1975, s. 14). A zatem nazwę wsi należy odczytać w pierwotnej postaci w języku polskim jako Rudą Wodę lub Czerwoną

¹ Autor dziękuje za konsultację historyczno-językową dr hab. Annie Just z Instytutu Germanistyki UW.

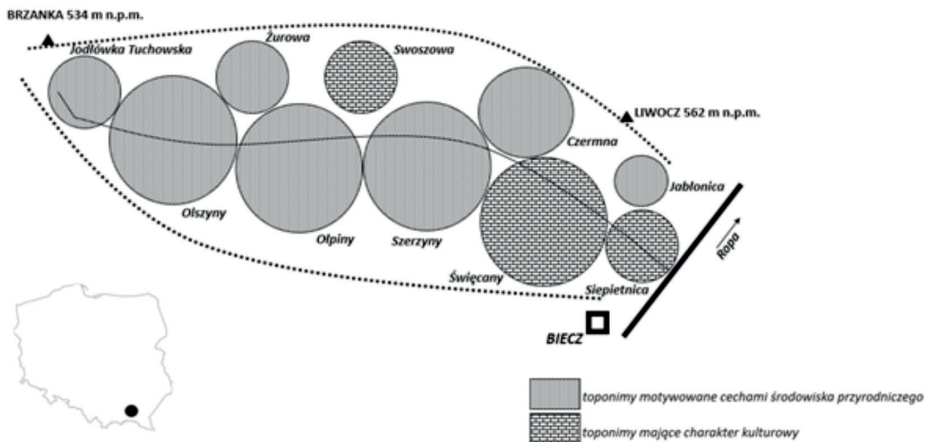
Wodę, co mogło mieć związek z dużym udziałem związków żelaza w wodzie potoku płynącego przez lokowaną wieś. Literatura regionalistyczna nazwę wsi tłumaczy w różny sposób, ale wyraźnie dostrzega związek toponimu z kolorem czerwonym (Czermna b.d.w., s. 10; Hap 1998, s. 52; *Matka...* 2010, s. 7), a nawet wprost z właściwościami środowiska przyrodniczego i ze związkami żelaza (*Matka...* 2010, s. 7). Wskazuje się w niej, że w granicach wsi występują rudy żelaza zabarwiające ziemię na kolor czerwony, a na terenach podmokłych rodzące rdzawe strumyki, zwane potocznie „czerwonkami”; że w granicach wsi „od zamierzchłych czasów” (w pierwszej połowie XVI wieku) wydobywano rudę darniową; także że w połowie wieku XVI w Czermnej wydobywano rudy żelaza i jeszcze na początku XX wieku funkcjonowały we wsi hamernie żelaza; wreszcie, że glina do wyrobu garnków nosiła intensywną czerwoną barwę (Czermna b.d.w., s. 12; *Matka...* 2010, s. 7, 9).

Związek między nazwą wsi a środowiskiem przyrodniczym, w którym osada została założona jest więc bardzo namacalny, ale nie jest w tym wypadku jedynym interesującym zagadnieniem toponomastycznym. W kontekście lokowania w 1386 roku w pobliżu Czermnej wsi o nazwie Czerwony Potok [nad potokiem o nazwie równej nazwie wsi, zanotowanej w 1385 roku jako *Czirzwoni Potok* (SHG)], zastanawia dodatkowo sama forma nazwy rozpatrywanej tu wsi, kojarząca się z ruskim obszarem językowym, choć nowo lokowana wieś znajdowała się raczej poza jego granicą. Najwcześniejsza wzmianka o Czermnej, w której występuje nazwa pokrewna współczesnej (*Czyrmna*), odnosi się do roku 1353 (nie posiadamy oryginału dokumentu, a jedynie późniejsze jego potwierdzenie z roku 1389). Wówczas Kazimierz Wielki przekazał wieś na własność trzem braciom, z pochodzenia Rusinom – Chodkowi, Piotrowi i Ostaszkowi, synom Iwana [KDM (III) 1887, s. 88–90], z których Piotr Rusin zwany Iwanowiczem w 1360 roku otrzymał przywilej królewski pozwalający na przeniesienie Czermnej (*Czyrmna*) na prawo niemieckie [KDM (I) 1876, s. 299–300] (nie wiemy jednak, czy była to pierwsza czy kolejna lokacja wsi). Intrygujące w kontekście nazwy miejscowości jest pochodzenie ruskie jej właścicieli z nadania królewskiego. Otóż w starocerkiwnosłowiańskim przymiotnik „czerwony” to чръмьнь, zaś w staroukraińskim чърмьнь². A zatem być może współczesna nazwa wsi jest pochodną ruskiego rodowodu jej pierwszych prywatnych właścicieli, przypuszczalnie ważnych stronników Kazimierza Wielkiego, którzy zapewne oddali mu znaczące przysługi w czasie podboju Rusi Czerwonej w połowie wieku XIV lub/i byli na tyle wpływowi, że wówczas za cenę nadań należało ich trwale pozyskać dla królewskich planów (Czajkowski 1995, s. 45; Paszkiewicz 2002, s. 258).

² Autor dziękuje za pomoc w tej materii Annie i (dr. hab.) Andrzejowi Szeptyckim.

11. Podsumowanie

Już na pierwszy rzut oka widać niespójność analizowanego zespołu nazw miejscowych ze względu na ich motywację (rys. 2). Spośród omówionych toponimów trzy nawiązują do człowieka, jego działalności, kultury lub statusu (Siepietnica, Święcany, Swoszowa), przy czym pierwszy wywodzi się od określenia zawodu wykonywanego przez ludność osady, drugi najpewniej jest rezultatem powiązania wezwania kościoła parafialnego z osadą i jej określenia przez pryzmat *patrocinium* parafii, a trzeci zapewne pochodzi od nazwy osobowej określającej właściciela, dzierżawcę bądź osadnika.

Rys. 2. Nazwy wsi w dolinie Olszynki w zależności od motywacji

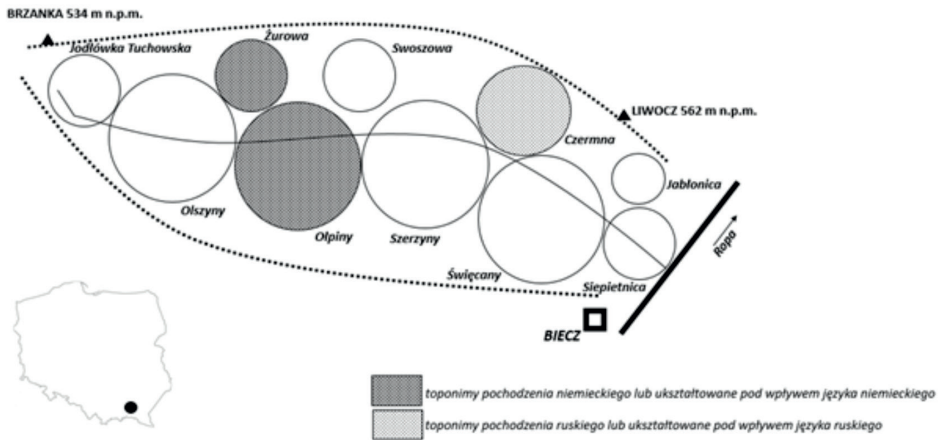
Źródło: opracowanie własne

Pozostałe nazwy wsi w dolinie Olszynki (Szerzyny, Olpiny, Olszyny, Jodłówka Tuchowska, Żurawa, Czerma, Jabłonica) wiążą się z cechami środowiska przyrodniczego, w którym zostały lokowane. Czerma i Żurawa zawdzięczają swoje nazwy właściwościom wody w potokach płynących przez osady. Olpiny i Szerzyny z kolei cechom siedliska, w których ulokowano wsie (odpowiednio wilgotność, podmokłość, może też specyficzna roślinność dla terenów podmokłych oraz wielkość doliny). Wreszcie Olszyny, Jodłówka i Jabłonica wywodzą swoje nazwy od roślinności obecnej w miejscach posadowienia osad.

Ta odmienność genetyczna nazw wsi w dolinie Olszynki każe zastanowić się nad jej przyczynami. Poza zapewne wyjątkiem w postaci toponimu określającego Swoszową, wszystkie wsie położone w środkowej i górnej części doliny Olszynki mają nazwy motywowane cechami lokalnego środowiska przyrodniczego, istniejącymi w momencie lokacji osad. Upływ około 650 lat od chwili

założenia wsi w wypadku większości z nich niewątpliwie zaburzył relację między nazwą miejscową określającą osadę a środowiskiem jej posadowienia. Tylko w wypadku Szerzyn wskazany związek z pewnością nie uległ żadnej zmianie, gdyż tu cecha charakterystyczna związana jest z ukształtowaniem powierzchni terenu, niezmiennym w rozpatrywanej skali czasowej. Zapewne także w wypadku Czermej związek nazwy ze środowiskiem przetrwał, o czym może świadczyć literatura regionalistyczna. W wypadku pozostałych wsi związek nazwy ze środowiskiem przyrodniczym uległ bądź osłabieniu, bądź zerwaniu. Na przykład w wypadku Ołpin dolina rzeki jest użytkowana rolniczo i podlegała melioracji. Na tym odcinku dolina jest podmokła w zasadzie już tylko okresowo. Działalność człowieka doprowadziła generalnie też do wykarczowania zarośli i lasów tak na dnie doliny (Olszyny), jak i na wyższych położeniach, powodując cofnięcie się dawnej puszczy ku partiom grzbietowym Pasma Liwocza i Brzanki (szczególny przypadek stanowi Jodłówka Tuchowska, gdyż w dolinie Olszynki znajduje się jedynie jej mała część; większość położona jest w zlewni Rostówki i tam akurat płaty lasu jodłowego nadal schodzą do dna doliny; toponim zapewne też powstał w związku z cechami środowiska przyrodniczego w dolinie Rostówki, a nie Olszynki). W wypadku Żurowej wprawdzie ustalono tylko hipotetyczną motywację toponimu, ale wydaje się, że zauważalny w średniowieczu związek nazwy ze środowiskiem obecnie nie istnieje. Rozpowszechniona obecnie uprawa jabłoni w przydomowych sadach też raczej zaciemnia związek toponimu Jabłonica ze środowiskiem przyrodniczym w jego kształcie sprzed 600 lat. Niemniej związek analizowanych nazw wsi z cechami środowiskowymi może wskazywać na młodszość osadniczą tych osad, powstanie ich w warunkach pustki osadniczej i równoległe z lokacją wykształcenie się przywołanych toponimów. Z kolei Siepietnica i Święcany są zapewne osadami starszymi niż wsie położone w górze Olszynki, założonymi na terenach przypuszczalnie już w jakiś sposób zagospodarowanych, określanymi raczej też nazwami o wcześniejszej metryce niż toponimy z wyższej części doliny. W wypadku Siepietnicy i Święcan zapewne kluczowe było ich położenie na granicy doliny Ropy, cieszącej się długą historią osadnictwa, w bezpośrednim sąsiedztwie Biecza, lokowanego jako miasto już około 1257 roku, co w sumie przypuszczalnie umożliwiło ich wcześniejsze zorganizowanie.

Na uwagę zasługują też formy językowe toponimów. Nazwy miejscowe Ołpiny i Żurowa są śladem kolonizacji na prawie niemieckim w środkowej części Pogórza Ciężkowickiego z udziałem elementu etnicznie niemieckiego. Dotąd literatura przedmiotu, w tym badania językoznawcze, nie zauważyły tego faktu. Z kolei nazwa Czerma może być pamiątką po ekspansji Polski za czasów Kazimierza Wielkiego na wschód na Ruś Czerwoną, powstała najpewniej wskutek tej ekspansji i w wyniku jej wsparcia przez bojarów ruskich, którzy jako nagrodę za swoje usługi i poparcie dla działań króla otrzymali od niego m.in. wieś u podnóża Liwocza (rys. 3).

Rys. 3. Nazwy wsi w dolinie Olszynki o cechach etnicznych

Źródło: opracowanie własne

W wypadku większości wsi położonych w górnym i środkowym biegu Olszynki można doszukiwać się związku między ich lokacją a sukcesem polityki wschodniej Kazimierza Wielkiego (tab. 1). Stwierdzenie to wydaje się w zasadzie dość uprawnione w relacji do dużych wsi (Czerмна, Olszyny, Ołpiny, Szerzyny) (rys. 4). Przesłanki nazewnicze pozwalające domniemywać obecność osadników niemieckojęzycznych zostały stwierdzone tylko w wypadku dwóch wsi, gdzie zarazem powiązanie akcji lokacyjnej z ekspansją polityczną na wschód jest prawdopodobne. Obie te wsie mają także nazwy motywowane cechami środowiska przyrodniczego, przy czym toponimy tego ostatniego rodzaju generalnie koncentrują się w środkowej i górnej części doliny Olszynki.

Summa summarum odnośnie do przeszłości osadniczej doliny Olszynki w okresie średniowiecza można sformułować kilka wniosków i hipotez:

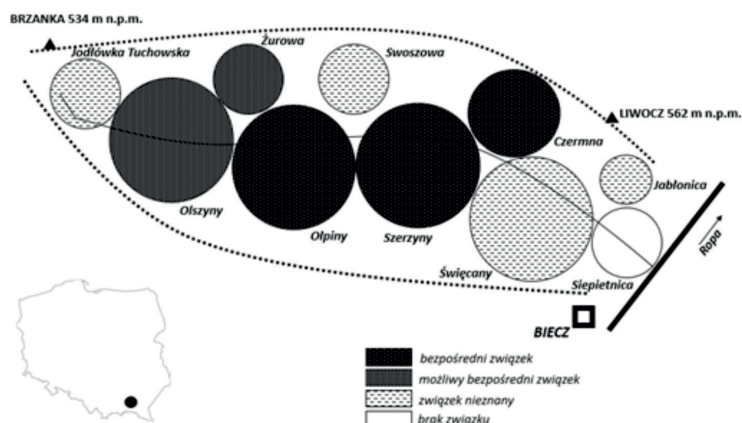
- szeroko zakrojoną akcją osadniczą, a zatem pełne zagospodarowanie doliny umożliwiło dopiero przesunięcie granicy Królestwa Polskiego na wschód w połowie wieku XIV;
- wówczas powstające wsie otrzymywały raczej nazwy motywowane cechami środowiska przyrodniczego, co może świadczyć o pustce osadniczej na tym obszarze i braku tamże wcześniejszej tradycji osadniczej;
- kierunek zagospodarowania Olszynki wyznaczał jej bieg i następowało ono od ujścia ku źródłom rzeki;
- wreszcie *last but not least* część nowo lokowanych wsi została zaludniona osadnikami pochodzenia niemieckiego, przypuszczalnie stosunkowo niewielkimi (ślady oddziaływania języka niemieckiego na nazewnictwo miejscowe są słabe, ale trwałe).

Tabela 1

Zestawienie wsi w dolinie Olszynki ze względu na motywację toponimu, związek czasowy między okresem lokacji a podbojem Rusi Czerwonej i pierwotny udział niemieckich osadników

Nazwa wsi	Motywacja przyrodnicza	Związek lokacji z podbojem Rusi Czerwonej	Możliwy niemiecki element osadniczy w momencie lokacji w świetle toponimu
Czermna	tak	bezpośredni	nie
Jabłonica	tak	?	nie
Jodłówka Tuchowska	tak	?	nie
Olszyny	tak	w czasie możliwy bezpośredni	nie
Ołpiny	tak	czasowo bezpośredni	tak
Siepietnica	nie	brak	nie
Swoszowa	nie	?	?
Szerzyny	tak	czasowo bezpośredni	nie
Święcany	nie	?	nie
Żurowa	tak	w czasie możliwy bezpośredni	tak

Źródło: opracowanie własne.

Rys. 4. Lokacja wsi w dolinie Olszynki a Kazimierzowska ekspansja na Ruś

Źródło: opracowanie własne

LITERATURA

- Czajkowski J., 1995, *Dzieje osadnictwa historycznego na Podkarpaciu i jego odzwierciedlenie w grupach etnicznych*, [w:] Czajkowski J. (red.), *Lemkowie w historii i kulturze Karpat*, Sanok, s. 27–166.
- Czermna, b.d.w., *Mała Poligrafia Redemptorystów w Tuchowie*.
- Ćmiech A., Franczyk-Cegła A., 2013, *Lokacje i nadania króla Kazimierza Wielkiego w Ziemi Gorlickiej*, Nowy Sącz.
- Dobrowolska M., 1985, *Procesy osadnicze w dorzeczu Wisłoki i Białej Dunajcowej w tysiącleciu*, Kraków.
- DUPKPB, 1994, *Dokumentacja do utworzenia Parku Krajobrazowego Pasma Brzanki*, Urząd Wojewódzki w Tarnowie, Wydział Ochrony Środowiska.
- Gancarski J., 2009, *Trzcinnica – Karpacza Troja*, Krosno.
- Hap W., 1998, *Ziemia Jasielska naszą małą Ojczyznę*, Jasło.
- KDKK, 1874, *Kodeks Dyplomatyczny Katedry Krakowskiej ś. Wacława*, t. 1, Kraków.
- KDKT, 1875, *Kodeks Dyplomatyczny Klasztoru Tynieckiego*, Lwów.
- KDM, 1876–1887, *Kodeks Dyplomatyczny Małopolski*, Kraków.
- Klimek Z., 1997, *Słownik etymologiczno-motywacyjny staropolskich nazw osobowych*, Część 5, *Nazwy osobowe pochodzenia niemieckiego*, Kraków.
- Krasnowolski B., 2010, *Między wschodem a zachodem. Studia nad historią i sztuką pogranicza polsko-lemkowskiego*, Toruń.
- Krocak R., 2010, *Geomorfologiczne i hydrologiczne skutki funkcjonowania dróg polnych na Pogórzu Ciężkowickim*, Warszawa.
- Kuraś S., 1962, *Zbiór dokumentów małopolskich*, Wrocław.
- Lencewicz S., 1922, *Kurs geografji Polski*, Warszawa.
- Leosz C., 2003, *Żurowa. Wieś – parafia – Ochotnicza Straż Pożarna*, Żurowa.
- Lubaś W., 1963, *Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego*, „Onomastica”, 8(1–2), s. 195–236.
- Lubaś W., 1964a, *Nazwy miejscowości powiatu jasielskiego*, [w:] Garbacik J. (red.), *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, Kraków, s. 571–598.
- Lubaś W., 1964b, *Nazwy terenowe powiatów jasielskiego i krośnieńskiego*, Część 2, „Onomastica”, 9(1–2), s. 123–163.
- Malec M., 2003, *Słownik etymologiczny nazw geograficznych Polski*, Warszawa.
- Mańczak W., 1999, *Wieża Babel*, Wrocław.
- Matka Boża Pocieszenia w Czermej*, 2010, Czermna.
- Paszkiewicz H., 2002, *Polityka ruska Kazimierza Wielkiego*, Kraków.
- Rospond S., 1956, *Olbino = Łobino – prastara dzielnica Wrocławia*, „Onomastica”, 2(1), s. 171–179.
- Rymut K., 1975, *Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego*, „Prace Onomastyczne”, 23.
- Rymut K., 2003, *Kto to byli świętelnicy?*, [w:] Rymut K., *Szkice onomastyczne i historycznojęzykowe*, Kraków, s. 209–213.
- Sarna W., (1908) 1995, *Opis powiatu jasielskiego*, Jasło.
- SGKP, 1880–1902, *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, Warszawa.

- SHG, *Słownik historyczno-geograficzny ziem polskich w średniowieczu*, <http://www.slownik.ihpan.edu.pl/browse.php?d=3>.
- Solarz F.K., 1996 (1970), *Ołpiny – wieś w powiecie jasielskim*, Tuchów.
- Solarz M.W., 1998, *W Paśmie Liwocza i Brzanki*, Krosno.
- Solarz M.W., Kroczak R., 2016, *Hydronimy Pasma Brzanki na Pogórzu Ciężkowickim*, „Onomastica”, 60, s. 333–359.
- Ślowski T., 1995, *Święcany. Zarys monograficzny*, Tuchów.
- Ślowski T., 2002, *Biecz. Szkice historyczne*, Biecz.
- Taszycki W. (red.), 1977–1980, *Słownik staropolskich nazw osobowych*, Wrocław.

VILLAGE NAMES AS A SOURCE OF KNOWLEDGE OF THE PAST: TOPONYMS IN THE OLSZYŃKA VALLEY IN THE CIĘŻKOWICKIE FOOTHILLS

Abstract The Olszyńska valley is located in the Ciężkowickie Foothills on the border of the Lesser Poland voivodeship (district of Tarnów) and Subcarpathian voivodeship (district of Jasło). In the early Middle Ages this area was located on the borders of the Kingdom of Poland and only since the mid-14th century with the seizure of Red Ruthenia by king Casimir the Great it became the subject of intense settlement colonization. In the Olszyńska valley there are located several villages with names very meaningful in the context of the past of the local environment and local communities. The names of villages concentrated at the mouth of the valley are rather related to human activity and culture (Siepietnica, Święcany), while in the upper part of the valley they generally refer to the characteristics of the natural environment existing there in 14th century (Szerzyny, Ołpiny, Olszyny, Żurowa, Czerdna). This situation could be explained by the chronology of the settlement processes. Especially intriguing in this area are such toponyms as Siepietnica (name derived from the profession performed by the local population in the days preceding the 14th-century colonization), Ołpiny and Żurowa (indicating certain features of the natural environment in the 14th century and at the same time presence of some German settlers) and Czerdna (related not only to some features of the local environment but also to the Ruthenian origin of its owners in the 2nd half of the 14th century).

Keywords Ciężkowickie Foothills, Olszyńska valley, toponyms.

Dr hab. Marcin Wojciech Solarz, prof. UW
Zakład Geografii Politycznej i Studiów Regionalnych
Wydział Geografii i Studiów Regionalnych
Uniwersytet Warszawski